

Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol

Goblygiadau iechyd cyhoeddus o
ddarpariaeth annigonol o doiledau
cyhoeddus – adroddiad ar y dystiolaeth

Mawrth 2012

Cynulliad Cenedlaethol Cymru yw'r corff sy'n cael ei ethol yn ddemocrataidd i gynrychioli buddiannau Cymru a'i phobl, i ddeddfu ar gyfer Cymru ac i ddwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif.

Gallwch weld copi electronig o'r adroddiad hwn ar wefan y Cynulliad Cenedlaethol www.cynulliadcymru.org

Gellir cael rhagor o gopiau o'r ddogfen hon mewn ffurfiau hygyrch, yn cynnwys Braille, print bras, fersiwn sain a chopiau caled gan:
Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol
Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Bae Caerdydd
CF99 1NA

Ffôn: 029 2089 8403
Ffacs: 029 2089 8021
E-bost: PwyllgorIGC@cymru.gov.uk

© Hawlfraint Comisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru 2012
Ceir atgynhyrchu testun y ddogfen hon am ddim mewn unrhyw fformat neu gyfrwng cyn belled ag y caiff ei atgynhyrchu'n gywir ac na chaiff ei ddefnyddio mewn cyd-destun camarweiniol na difriol. Rhaid cydnabod mai Comisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru sy'n berchen ar hawlfraint y deunydd a rhaid nodi teitl y ddogfen.

Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol

Goblygiadau iechyd cyhoeddus o
ddarpariaeth annigonol o doiledau
cyhoeddus – adroddiad ar y dystiolaeth

Mawrth 2012

Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol

Sefydlwyd y Pwyllgor ar 22 Mehefin 2011 gyda chylch gwaith i archwilio deddfwriaeth a dwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif drwy graffu ar faterion gwariant, gweinyddu a pholisi sy'n cynnwys: iechyd corfforol, meddyliol a chyhoeddus pobl Cymru, gan gynnwys y system gofal cymdeithasol.

Aelodau cyfredol y Pwyllgor

Mark Drakeford (Cadeirydd)

Llafur Cymru
Gorllewin Caerdydd

Mick Antoniw

Llafur Cymru
Pontypridd

Rebecca Evans

Llafur Cymru
Canolbarth a Gorllewin Cymru

Vaughan Gething

Llafur Cymru
De Caerdydd a Phenarth

William Graham

Ceidwadwyr Cymreig
Dwyrain De Cymru

Elin Jones

Plaid Cymru
Ceredigion

Darren Millar

Ceidwadwyr Cymreig
Gorllewin Clwyd

Lynne Neagle

Llafur Cymru
Tor-faen

Lindsay Whittle

Plaid Cymru
Dwyrain De Cymru

Kirsty Williams

Democratiaid Rhyddfrydol Cymru
Brycheiniog a Sir Faesyfed

Cynnwys

Cyflwyniad	5
Cefndir	6
Digonolrwydd y ddarpariaeth bresennol o doiledau cyhoeddus yng Nghymru	8
Nifer y toiledau cyhoeddus yng Nghymru a'u cyflwr	8
Oriau agor	11
Cydraddoldeb y ddarpariaeth	11
Darpariaeth amgen	12
Effaith ar iechyd a lles cymdeithasol unigolion	14
Effaith ar iechyd corfforol	14
Effaith ar iechyd meddwl	15
Effaith ar iechyd yr amgylchedd	16
Atebion posibl	18
Gwneud y gorau o adnoddau presennol	18
Codi tâl	18
Cynllunio	19
Strategaeth ar gyfer Cymru	19
Ymglyniad Cymunedol	20
Casgliad	21
Atodiad A – Rhestr o ymgynghoreion	22

Cyflwyniad

---

1. Ar 19 Ionawr 2012 bu'r Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol yn ystyried goblygiadau iechyd cyhoeddus o ddarpariaeth annigonol o doiledau cyhoeddus yng Nghymru. Cytunodd y Pwyllgor i gyhoeddi crynodeb o'r dystiolaeth a dderbyniwyd yn ystod ei ystyriaeth o'r ddeiseb.
2. Caiff y dystiolaeth a gasglwyd gan y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol ei chrynhai yn y ddogfen hon. Ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd, mae'r Pwyllgor yn bendant o'r farn bod yr **achos iechyd cyhoeddus** dros well darpariaeth o doiledau cyhoeddus yn gryf. Hefyd, cred y Pwyllgor fod y dystiolaeth a gasglwyd yn tanlinellu'r achos dros ymchwilio ymhellach i **ddarpariaeth awdurdodau lleol** o doiledau cyhoeddus. Gwnaeth y tystion gyfres o awgrymiadau ymarferol ynghylch sut y gellid cynllunio'r ddarpariaeth leol yn well, a'i darparu, gyda chanlyniadau gwell i iechyd cyhoeddus. Byddai gwaith o'r fath yn cael ei wneud gan y Pwyllgor Cymunedau, Cydraddoldeb a Llywodraeth Leol ynghyd â'r Gwenidog perthnasol, ond eu penderfyniad hwy fyddai gwneud hynny ai peidio.

CASGLIADAU ALLWEDDOL Y PWYLLGOR

Wrth adrodd am y dystiolaeth a amlinellir yn yr adroddiad hwn i'r Cynulliad, mae'r pwyllgor wedi dod i'r casgliadau allweddol canlynol:

Casgliad Allweddol 1

Mae'r dystiolaeth a dderbyniwyd gan y Pwyllgor yn cefnogi'r farn bod achos iechyd cyhoeddus dros well darpariaeth o doiledau cyhoeddus.

Casgliad Allweddol 2

Mae set o atebion ymarferol posibl yn bodoli fel yr amlinellwyd yn yr adroddiad hwn - a allent pe caent eu rhoi ar waith, arwain at well darpariaeth leol o doiledau cyhoeddus. Ein barn ni yw bod yr atebion posibl hyn yn haeddu ymchwiliad pellach gan rai sydd â mwy o brofiad mewn materion yn ymwneud â llywodraeth leol.

Cefndir

---

3. Cyflwynodd y Cynghorydd Louise Hughes y ddeiseb ganlynol i Bwyllgor Deisebau Cynulliad Cenedlaethol Cymru ym mis Mehefin 2010:

“Yr ydym ni, sydd wedi arwyddo isod, yn galw ar Gynulliad Cenedlaethol Cymru i ymchwilio i’r effeithiau posibl ar iechyd a lles cymdeithasol a allai ddeillio o gau toiledau cyhoeddus ac annog Llywodraeth Cymru i gyhoeddi canllawiau i awdurdodau lleol i sicrhau darpariaeth ddigonol o doiledau cyhoeddus.”¹

4. Ar 21 Mehefin 2011, cytunodd y Pwyllgor Deisebau i gyfeirio’r ddeiseb hon at y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol (“y Pwyllgor”). Gofynnodd y Pwyllgor Deisebau i’r Pwyllgor ystyried cynnal ymchwiliad i agweddau iechyd y ddeiseb. Ysgrifennodd y Pwyllgor Deisebau hefyd at y Pwyllgor Cymunedau, Cydraddoldeb a Llywodraeth Leol i ofyn a fyddai’n ystyried agweddau llywodraeth leol a chydraddoldeb y ddeiseb.

5. Ym mis Hydref 2011, cytunodd y Pwyllgor i gynnal sesiwn dystiolaeth er mwyn ystyried goblygiadau iechyd a lles cau toiledau cyhoeddus. Cytunodd y Pwyllgor, o gofio’i gylch gwaith, y byddai’n canolbwyntio ar oblygiadau iechyd cyhoeddus darpariaeth annigonol o doiledau cyhoeddus, gan adael materion yn ymwneud â chanllawiau awdurdodau lleol i’r Pwyllgor Cymunedau, Cydraddoldeb a Llywodraeth Leol.

6. Ymgynghorodd y Pwyllgor â rhanddeiliaid perthnasol yn ystod mis Tachwedd a mis Rhagfyr 2011. Mae rhestr o’r ymgynghoreion wedi’i hatodi yn Atodiad A. Gellir gweld yr holl dystiolaeth ysgrifenedig a gyflwynwyd i’r Pwyllgor ar wefan y Cynulliad.² Cynhaliodd y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol sesiwn dystiolaeth lafar unigryw ar 19 Ionawr 2012. Clywodd y Pwyllgor dystiolaeth gan Louise Hughes, y prif

---

¹ Cynulliad Cenedlaethol Cymru, *P-03-292 -Darparu Toiledau Cyhoeddus*, Mehefin 2010 [fel ar 15 Chwefror 2012]

² Cynulliad Cenedlaethol Cymru, *P-03-292 -Darparu Toiledau Cyhoeddus*, Mehefin 2010 [fel ar 15 Chwefror 2012]

ddeisebydd, a chynrychiolwyr o Age Cymru, Senedd Pobl Hŷn Cymru, Bwrdd Iechyd Aneurin Bevan, Y Rhwydwaith IBS, Cymdeithas Toiledau Prydain a Llywodraeth Cymru. Hoffai'r Pwyllgor ddiolch i bawb a gyfrannodd at y gwaith hwn.

Digonolrwydd y ddarpariaeth bresennol o doiledau cyhoeddus yng Nghymru

---

7. Mae digonolrwydd y ddarpariaeth o doiledau cyhoeddus yn ymwneud nid yn unig â nifer y toiledau cyhoeddus a ddarperir, ond hefyd â'u glendid a'u cyflwr (gan gynnwys argaeledd cyfleusterau golchi dwylo a gwaredu deunyddiau iechydol), eu horiau agor, a'u haddasrwydd ar gyfer pobl ag anghenion gwahanol. Caiff y materion hyn eu hystyried isod.

Nifer y toiledau cyhoeddus yng Nghymru a'u cyflwr

8. Mae adroddiad 2009 Help the Aged yng Nghymru (fel y gelwid Age Cymru yn flaenorol) *Nowhere to Go in Wales*³ yn crynhoi ei arolwg o farn pobl hŷn ar y ddarpariaeth o doiledau cyhoeddus yn eu hardal leol. Teimlai nifer uchel o'r rhai a ymatebodd i'r arolwg ei bod yn anodd dod o hyd i doiledau cyhoeddus neu nad oeddent ar agor pan oedd eu hangen, ac nad oedd y cyfleusterau'n bodloni'u hanghenion ac nad oeddent yn lân nac yn ddiogel. Dywedodd y tystion wrth y Pwyllgor am y dirywiad cyffredinol yn nifer y toiledau cyhoeddus, honiad a gefnogwyd gan Mike Bone o Gymdeithas Toiledau Prydain a ddywedodd fod nifer y toiledau cyhoeddus wedi gostwng oddeutu 40% dros y blynyddoedd diwethaf.⁴

9. Dywedodd Chris Brereton, Dirprwy Brif Gynghorydd Iechyd yr Amgylchedd Llywodraeth Cymru wrth y Pwyllgor na allai ddod o hyd i ffigurau am nifer bresennol y toiledau cyhoeddus yng Nghymru,⁵ ac felly ni allai gymharu'r darlun cyflawn â'r ddarpariaeth o flynyddoedd blaenorol. Mae ffigurau a gafwyd gan Wasanaeth Ymchwil Cynulliad Cenedlaethol Cymru ym mis Awst 2011 yn dangos gostyngiad o oddeutu 10% yn y ddarpariaeth ers 2007, er na ddarparwyd gwybodaeth gan dri awdurdod lleol (gweler Ffigur 1)

---

³ Help the Aged yng Nghymru, [Nowhere to Go in Wales](#), 2009 [fel ar 15 Chwefror 2012]

⁴ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 81

⁵ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 156

Ffigur 1: Cyfleusterau cyhoeddus yng Nghymru

Hyd at y flwyddyn 2000 byddai'r Comisiwn Archwilio'n arfer â gwneud arolwg o ddarpariaeth awdurdodau lleol o doiledau cyhoeddus yng Nghymru a Lloegr bob blwyddyn. Ers hynny ni chafodd y wybodaeth ei chasglu'n ganolog, er, fel rhan o'i Strategaeth Cyfleusterau Cyhoeddus, gwnaeth Cyngor Bwrdeistref Sirol Conwy arolwg o holl awdurdodau lleol Cymru yn gynnar yn 2007.

Mae'r tabl canlynol yn rhestru nifer y cyfleusterau cyhoeddus yng Nghymru fesul ardal awdurdod lleol o ddau arolwg diwethaf y Comisiwn Archwilio, sef arolwg Conwy, a gwybodaeth a gasglwyd gan y Gwasanaeth Ymchwil o wefannau awdurdodau lleol yn 2010 a 2011 (fel ar 25 Awst 2011). Nid yw pob awdurdod lleol yn darparu gwybodaeth am y ddarpariaeth o doiledau cyhoeddus ar ei wefan.

Darparwyd linciau yn y tablau, lle'r oeddent ar gael ar gyfer 2011, i adrannau o'r gwefannau sy'n darparu manylion am leoliadau penodol.

Awdurdod Lleol	1998/9	1999/00	2007	2010	2011
Blaenau Gwent	21	21	11	11	13
Pen-y-bont ar Ogwr	21	20	20	15	13
Caerffili	18	18	19	9	9
Caerdydd	41	41	13	8	7
Sir Gaerfyrddin	81	81	51	42	40
Ceredigion	55	54	47	49	49
Conwy	54	54	56	56	46
Sir Ddinbych	23	4	20	18	18
Sir y Fflint	12	13	12	-	-
Gwynedd	74	74	102	80	78
Ynys Môn	35	36	34	34	34
Merthyr Tudful	15	11	11	-	-
Sir Fynwy	26	25	17	27	-
Castell-nedd Port Talbot	4	4	15	-	30
Casnewydd	15	12	11	11	7
Sir Benfro	109	93	99	-	96
Powys	92	80	55	50	50
Rhondda Cynon Taf	37	37	21	21	21
Abertawe	29	29	19	19	19
Tor-faen	2	13	2	2	2
Bro Morgannwg	25	24	21	20	22
Wrecsam	17	10	11	11	11
Cyfanswm	806	754	667		

Ffynhonnell: Y Comisiwn Archwilio, Cyngor Bwrdeistref Sirol Conwy, Gwefannau Awdurdodau Lleol [fel ym mis Awst 2011]

10. Yn ychwanegol at amlygu dirywiad yn nifer y toiledau cyhoeddus yng Nghymru, pwysleisiodd y tystion fod hen seilwaith y cyfleusterau yn rhwystr i ddarpariaeth ddigonol. Agorwyd llawer o'r cyfleusterau am y tro cyntaf lawer blwyddyn neu ddegawd yn ôl, a gallai datblygiadau ac adfywio ers hynny fod wedi arwain at i'r cyfleusterau hynny fod wedi eu lleoli mewn mannau anghyfleus wedi hynny.⁶ Clywodd y Pwyllgor hefyd dystiolaeth anecdotaidd fod awdurdodau lleol wedi defnyddio'r gost a oedd ei angen i addasu hen gyfleusterau er mwyn sicrhau eu bod yn cydymffurfio â deddfwriaeth yn ymwneud â gwahaniaethu ar sail anabledd fel esgus dros gau'r cyfleustrau'n gyfan gwbl.⁷ Mynegodd y tystion bryder am hyn a phwysleisiwyd er nad oedd cyfleusterau o'r fath yn bodloni anghenion pawb, eu bod yn darparu gwasanaeth na ddylid ei ddileu o ganlyniad anfwriadol i ddeddfwriaeth.⁸

11. Clywodd y Pwyllgor hefyd sut y gall cyfleusterau gwael atal pobl rhag eu defnyddio a gallai hyn gael mwy o effaith ar iechyd yr amgylchedd. Dywedodd Dr Sara Hayes wrth y Pwyllgor fod argaeledd cyfleusterau golchi dwylo digonol, gan gynnwys dŵr cynnes a sebon i olchi dwylo a sychwyr neu dywelion papur i'w sychu, yn sylfaenol i leihau trosglwyddiad haint. Cyfeiriodd hefyd at achosion o'r noro-virus a oedd yn gysylltiedig ag un person yn methu â golchi ei ddwylo'n iawn.⁹ Mae'r Pwyllgor yn cydnabod pwysigrwydd neges Dr Hayes sef:

“Hand-washing is known to be the key to minimising transmission of infection – it is a fundamental point that everyone must be able to wash their hands... It is almost a human right that you must be able to wash your hands after using the toilet. It is as straightforward as that. It is a core public health benefit.”¹⁰

---

⁶ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 102

⁷ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 25

⁸ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 172

⁹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 175 & 182

¹⁰ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion p182

Oriau agor

12. Dywedodd Graeme Francis, Pennaeth Polisi a Materion Cyhoeddus Age Cymru wrth y Pwyllgor sut y gallai oriau agor toiledau cyhoeddus hefyd effeithio ar hygyrchedd cyfleusterau. Roedd y tystion yn cydnabod mai fandaliaeth yn aml yw'r rheswm pam nad yw toiledau cyhoeddus ar agor yn y nos, ond bod darparu'r gwasanaeth rhwng 09.00 a 17.00 ar ddyddiau'r wythnos yn atal llawer o bobl, gan gynnwys ymwelwyr dros y penwythnos, rhag defnyddio'r cyfleusterau.¹¹ Nododd Louise Hughes nad ydym yn byw mewn cymdeithas naw tan bump a bod angen i doiledau cyhoeddus fod yn hygyrch 24 awr y dydd.¹²

Cydraddoldeb y ddarpariaeth

13. Clywodd y Pwyllgor sut y gall darpariaeth annigonol o doiledau cyhoeddus gael mwy o effaith ar rai grwpiau o bobl, yn enwedig y rheini ag anabledd neu rieni â phlant ifanc.¹³ Tra bod cyfleusterau modern yn darparu gwell mynediad i bobl anabl, teimlai'r tystion fod angen gwneud rhagor o welliannau er mwyn bodloni anghenion pawb.¹⁴ Dywedodd y tystion wrth y Pwyllgor fod gofalwyr gyda pobl anabl yn aml, ond bod y rhan fwyaf o guddyglau toiledau yn rhy gul i fwy nag un person.¹⁵ Gallai rhagor o broblemau godi pe bai'r gofalwr o ryw gwahanol.

14. Dywedodd Louise Hughes wrth y Pwyllgor fod angydraddoldeb rhywiol hefyd yn broblem mewn perthynas â'r ddarpariaeth o doiledau ar adegau. Gan nad oes angen cymaint o le ar gyfer wrinalau nag ar gyfer cuddyglau i ferched, roedd hyn yn arwain at lai o gyfleusterau i ferched.¹⁶

15. Roedd y dystiolaeth ysgrifenedig gan Gymdeithas Toiledau Prydain (BTA) yn nodi bod angen mynediad i doiledau cyhoeddus ar

---

¹¹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 58

¹² Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 51

¹³ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 12

¹⁴ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 20 a 27

¹⁵ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 20

¹⁶ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 23

weithwyr post, gofalwyr, criwiau bysiau, pobl sy'n cludo nwyddau, gyrwyr taccsis, gyrwyr lorïau, swyddogion yr heddlu a gweithwyr symudol eraill i gyd wrth iddynt gyflawni'u dyletswyddau, ac mae cau toiledau cyhoeddus yn amharu ar eu gallu i gyflawni'u gwaith yn effeithiol.¹⁷

16. Amlygodd y BTA hefyd y ffaith mai prin y cyfeirir at anghenion y digartref mewn cysylltiad â thoiledau cyhoeddus, ond mae angen mynd i'r afal â'u hanghenion o ran toiledau os yw achosion o faeddu ar strydoedd i ostwng.¹⁸

Darpariaeth amgen

17. O dan y Cynllun Grant Cyfleusterau Cyhoeddus, sy'n weithredol ers mis Ebrill 2009, mae Llywodraeth Cymru wedi darparu cyllid i awdurdodau lleol roi hyd at £500 i fusnesau sy'n caniatáu mynediad cyhoeddus am ddim i'w toiledau.

18. Mae tystiolaeth ysgrifenedig Age Cymru'n nodi y gallai hyn fod â rhan bwysig i chwarae, ond mae'n nodi bod nifer sylweddol o awdurdodau lleol nad ydynt yn cymryd rhan yn y cynllun.¹⁹ Cafodd y farn hon ei phwysleisio ymhellach mewn tystiolaeth lafar, gyda'r tystion yn holi a oedd y cynllun yn addas i'r diben. Dywedodd Graeme Francis o Age Cymru wrth y Pwyllgor fod amrywiaeth mawr yn y ffordd y caiff y cynllun ei ddefnyddio ar draws awdurdodau lleol gyda dim busnesu wedi arwyddo i'r cynllun mewn rhai ardaloedd.²⁰

19. Cyfeiriodd Chris Brereton at yr amrywiaeth rhwng awdurdodau lleol o ran codi ymwybyddiaeth o'r cynllun. Nododd Mr Brereton tra bod rhai awdurdodau'n rhestru'r busnesau yn eu hardal sydd wedi arwyddo i'r cynllun ar eu gwefan, nid oedd eraill yn darparu manylion am leoliadau'r cyfleusterau sydd ar gael.²¹ Dywedodd Karen Logan wrth y Pwyllgor fod hysbysebu'r cynllun yn wael yn golygu nad yw

---

¹⁷ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, HSC(4)-02-12 papur 4

¹⁸ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 138

¹⁹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, HSC(4)-02-12 papur 2

²⁰ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 46

²¹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 172

busnesau'n ymwybodol y gallant arwyddo amdano ac felly nid yw'r cyhoedd yn ymwybodol o pa fusnesau sydd ynghlwm â'r cynllun.²²

20. Amlygodd John Vincent amharodrwydd rhai pobl hyn i ddefnyddio cyfleusterau mewn adeiladau masnachol heb brynu unrhyw beth. Taerodd y gallai hyn, er enghraifft, arwain at iddynt brynu diod mewn tafarn a allai, yn ei dro achosi iddynt fod ag angen defnyddio'r toiled eto.²³

21. Yn gyffredinol, teimlai'r tystion fod cyflwyno'r Cynllun Grant Cyfleusterau Cyhoeddus yn gam cadarnhaol. Dywedwyd wrth y Pwyllgor y gallai'r Cynllun, os cai ei ddefnyddio'n iawn, ffurfio rhan bwysig o'r ddarpariaeth o doiledau cyhoeddus, er na ddylid ei ystyried fel ateb cyflawn i'r broblem.

22. Awgrymodd Mike Bone wrth y Pwyllgor y byddai gofyniad bod toiledau mewn adeiladau cyhoeddus fel llyfrgelloedd a chanolfannau cymunedol ar agor i'r cyhoedd eu defnyddio, yn darparu adnodd gwerthfawr a byddai'n caniatáu gwell defnydd o gyfleusterau presennol.²⁴

---

²² Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 144

²³ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 48

²⁴ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 105

Effaith ar iechyd a lles cymdeithasol unigolion

---

23. Dywedodd y dystion wrth y Pwyllgor y byddai ar bob aelod o'r gymuned angen defnyddio toiled cyhoeddus ar ryw adeg, ond bod yr angen yn fwy cyffredin ymhlith rhai grwpiau fel yr henoed, yr anabl, plant a'r rheini sy'n dioddef o gyflyrau ar y bledren neu'r coluddyn. Amlygodd Karen Logan, nyrs glinigol arbenigol mewn anymataliaeth ym Mwrdd Iechyd Aneurin Bevan y gyfran uchel o bobl sy'n cael eu heffeithio gan gyflyrau wrinol neu gyflyrau'r coluddyn. Roedd ei gwaith ymchwil yn dangos y byddai 22,000 o bobl o boblogaeth o 600,000 yn yr ardal a wasanaethir gan ei bwrdd iechyd hi, yn dioddef o anymataliaeth y bledren neu'r coluddyn.²⁵

24. Siaradodd Karen Logan hefyd am effaith taro ymlaen ehangach darpariaeth annigonol o doiledau cyhoeddus ar y GIG. Dywedodd y gallai pobl fynd yn anweithgar trwy fethu â mynd allan yn eu cymunedau. Gall hyn, yn ei dro, effeithio ar iechyd a gofal cymdeithasol oherwydd, yn y dyfodol, mae unigolion anweithgar yn debygol o fod yn llai symudol, yn unig, yn sâl ac yn isel eu hysbryd gan arwain at angen posibl am ragor o driniaeth.²⁶

25. Dywedodd Gillian Kemp o'r Rhwydwaith IBS wrth y Pwyllgor:

“Irritable bowel syndrome effects all ages, not just elderly people, and it is about the sense of urgency. If you need a toilet, you just have to go, and if there are no toilets, you just do not go out. It is as simple as that. That brings in the health implications of isolation and mental health problems.”²⁷

Effaith ar iechyd corfforol

26. Mae *Nowhere to Go in Wales*²⁸ yn amlygu'r ffaith bod pobl hŷn yn fwy tebygol o ddiodeff o anymataliaeth neu o fod â phroblemau'n ymwneud ag ataliaeth. Mae hyn yn cynnwys yr angen i ddefnyddio'r toiled yn fwy aml ac ar fwy o frys oherwydd gwendid yn y cyhyrau, gan

---

²⁵ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 125

²⁶ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 93

²⁷ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 85

²⁸ Help the Aged yng Nghymru, [Nowhere to Go in Wales](#), 2009 [fel ar 15 Chwefror 2012]

arwain at fwy o ddibyniaeth ar doiledau cyhoeddus wrth i bobl heneiddio.

27. Dywedwyd wrth y Pwyllgor y gall anawsterau mewn perthynas ag oedran, gan gynnwys cyfyngiad ar symudedd, hefyd ei gwneud yn fwy heriol i fynd i'r toiled. Ynghyd â ffactorau'n ymwneud ag ymataliaeth, nododd y tystion y gall hyn arwain at y straen a'r pryder o fethu â dod o hyd i doiled. Dywedodd Karen Logan wrth y Pwyllgor:

“Holding on to a full bladder or bowel increases the heart rate and the blood pressure, and for very old, ill or vulnerable people this could cause a stroke or a heart attack or have other health implications.”²⁹

28. Yn eu tystiolaeth ysgrifenedig, mae Age Cymru a Senedd Pobl Hŷn Cymru'n disgrifio rhai camau y mae pobl yn eu cymryd er mwyn osgoi'r angen i ddefnyddio'r toiled pan fyddant oddi cartref. Roedd y rhain yn cynnwys osgoi cymryd meddyginiaeth hanfodol (tabledi dŵr er enghraifft) a all waethygu'r angen i droethi'n aml, a chyfyngu ar faint o hylif y maent yn ei yfed, a all achosi diffyg hylif a phroblemau iechyd cysylltiedig.³⁰

29. Ailadroddodd Graeme Francis o Age Cymru hyn mewn tystiolaeth lafar, gan nodi ei fod yn ymwybodol o achosion lle'r oedd pobl wedi peidio â chymryd eu meddyginiaeth am ddiwrnod neu ddau “er mwyn ymdopi”³¹, os nad oedd ganddynt ddewis ond i adael eu cartref. Ychwanegodd Louise Hughes, y prif ddeisebydd, ei bod wedi cyfarfod pobl a oedd wedi peidio ag yfed neu wedi lleihau faint oeddent yn ei yfed mewn ymdrech i beidio â bod angen mynd i'r toiled. Roedd hyn, mewn rhai achosion, wedi arwain at orfod mynd i'r ysbyty am driniaeth ar gyfer diffyg hylif neu lid y bledren.³²

Effaith ar iechyd meddwl

30. Yn ychwanegol at effaith gorfforol cymryd camau i osgoi'r angen i ddefnyddio'r toiled, clywodd y Pwyllgor hefyd dystiolaeth am yr effeithiau niweidiol y gall hyn ei gael ar iechyd meddwl pobl. Yn arbennig, dywedwyd wrth y Pwyllgor y gallai'r unigrwydd a grëir drwy

---

²⁹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 91

³⁰ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, HSC(4)-02-12 papur 2

³¹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 17

³² Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 18

beidio â gadael y cartref - er mwyn osgoi'r angen i ddod o hyd i doiled - gael effaith sylweddol ar iechyd meddwl unigolion. Dywedodd John Vincent o Senedd Pobl Hŷn Cymru wrth y Pwyllgor fod llawer o bobl yn dewis peidio â gadael eu cartrefi os nad ydynt yn gwybod ble y gallant gael mynediad at doiled, a gall hyn arwain at ynysu cymdeithasol.³³ Ychwanegodd Graeme Francis fod ynysu cymdeithasol pobl hŷn - a achosir yn aml gan yr ofn o fethu cael mynediad digonol at doiledau - yn faes o bryder arbennig i Age Cymru.³⁴

31. Roedd tystiolaeth ysgrifenedig Age Cymru'n nodi y byddai pobl sy'n dioddef o anymataliaeth, neu sydd ag angen defnyddio'r toiled yn fwy aml neu ar fwy o frys, yn fwy tebygol o ddioddef gan bryder ac iselder. Dywedodd Karen Logan wrth y Pwyllgor:

“We know that incontinence does not kill people, but it certainly kills their quality of life. They are already challenged by that and the fact that, when they go out, they do not have access to a public toilet when they need to go.”³⁵

32. Aeth Ms Logan ymlaen i egluro y gallai cael profiad o embaras yn ymwneud ag anymataliaeth mewn man cyhoeddus fod yn ddigon iddynt, gan roi enghraifft o glaf a oedd wedi ceisio cymryd ei bywyd ei hun o ganlyniad i'w hanymataliaeth.³⁶

Effaith ar iechyd yr amgylchedd

33. Clywodd y Pwyllgor sut y gallai darpariaeth annigonol o doiledau cyhoeddus hefyd fod â goblygiadau o ran iechyd yr amgylchedd, yn enwedig pan fydd diffyg darpariaeth yn arwain at faeddu ar y strydoedd. Siaradodd Dr Sara Hayes am y risg o haint o ganlyniad i faeddu ar strydoedd, yn enwedig mewn ardaloedd lle gall plant fod yn chwarae, a hefyd yr effaith y gallai baeddu rheolaidd ei gael ar les pobl sy'n byw yn yr ardal honno.³⁷ Dywedodd Chris Brereton wrth y Pwyllgor

---

³³ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 15

³⁴ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 17

³⁵ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 87

³⁶ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 87

³⁷ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 167

fod troethi ar y strydoedd yn broblem arbennig yn y nos, pan fydd pobl yn gadael tai trwyddedig ar ôl yfed llawer o alcohol.³⁸

---

³⁸ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 165

Atebion posibl

---

34. Yn ystod y sesiwn tystiolaeth lafar, gofynnodd Aelodau'r Pwyllgor i'r tystion am eu barn ynghylch sut y gellid gwella'r ddarpariaeth o doiledau cyhoeddus yng Nghymru. Caiff yr awgrymiadau a wnaed gan y tystion eu hamlinellu isod.

Gwneud y gorau o adnoddau presennol

35. Yn gyffredinol, cymerodd y tystion farn gadarnhaol o'r Cynllun Grant Cyfleusterau Cyhoeddus, ond credent y gellid gwneud mwy i gynyddu nifer yr awdurdodau lleol a oedd yn manteisio ar y cynllun, ac i hysbysebu'r lleoliadau a oedd yn cymryd rhan mewn awdurdodau eraill. Yn sicr mae lle i'r Cynllun wneud cyfraniad mwy yn y dyfodol. Awgrymodd Mike Bone wrth y Pwyllgor y byddai gofyniad bod toiledau mewn adeiladau cyhoeddus fel llyfrgelloedd a chanolfannau cymunedol ar agor i'r cyhoedd eu defnyddio yn darparu adnodd gwerthfawr a byddai'n caniatáu gwell defnydd o gyfleusterau presennol.³⁹

Codi tâl

36. Yn ei thystiolaeth, defnyddiodd Louise Hughes y bloc toiledau cyhoeddus a adnewyddwyd ym Mhorthmadog fel enghraifft o arfer da. Dywedodd Ms Hughes wrth y Pwyllgor fod angen i ddefnyddwyr roi 20c mewn slot ar y drws yn y cyfleuster newydd er mwyn iddo agor. Mae'r toiled felly'n hygyrch 24 awr y diwrnod.⁴⁰

37. Cytunodd y tystion eraill y byddai tâl bach iawn o 20c yn ateb derbyniol er mwyn sicrhau mynediad i doiled cyhoeddus bob amser, gan fynd i'r afael â materion yn ymwneud ag amserau agor a amlygwyd yn gynharach yn y crynodeb hwn (gweler paragraff 11). Ychwanegodd Mike Bone o Gymdeithas Toiledau Prydain y byddai tâl o'r fath yn talu am y gost o ddarparu'r toiledau heb effeithio ar gyllid awdurdodau lleol.⁴¹

---

³⁹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 105

⁴⁰ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 51

⁴¹ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 147

Cynllunio

38. Cododd amryw o dystion y posibilrwydd o ddefnyddio pwerau cynllunio i fynnu darpariaeth o doiledau sy'n hygyrch i'r cyhoedd mewn datblygiadau newydd. Awgrymodd y dystion bod cynllunwyr awdurdodau lleol yn gweithio gyda datblygwyr i sicrhau bod toiledau ar gael i'r cyhoedd eu defnyddio wrth ystyried ceisiadau cynllunio ar gyfer adeiladau newydd a phrosiectau adfywio, ac wrth brydlesu eu hystâd eu hunain.⁴²

Strategaeth ar gyfer Cymru

39. Dywedodd y dystion wrth y Pwyllgor mai mabwysiadu strategaeth ar gyfer Cymru oedd y ffordd orau i sicrhau bod toiledau cyhoeddus yn hygyrch i bawb. Dywedwyd wrth yr Aelodau y dylai strategaeth o'r fath ganfod nifer y toiledau cyhoeddus sydd eu hangen i wasanaethu'r boblogaeth leol, a'u lleoliad. Cytunodd y dystion fod angen canllawiau ar nifer y toiledau sydd eu hangen, yn dibynnu ar nifer y boblogaeth a natur yr ardal a wasanaethir. Buont hefyd yn dadlau mai awdurdodau lleol oedd yn y sefyllfa orau i asesu ym mhle y dylid lleoli cyfleusterau yn eu hardal.⁴³

40. Awgrymodd y dystion wrth y Pwyllgor mai'r man cychwyn wrth ystyried lleoliad toiledau cyhoeddus fyddai cysylltu cyfleusterau â gwasanaethau hanfodol, ar groesffyrdd a chanolfannau siopa ac adloniant.⁴⁴ Dywedodd Mike Bone o Gymdeithas Toiledau Prydain wrth y Pwyllgor ei fod yn credu y dylai strategaeth gynnwys gofyniad ar i awdurdodau lleol ddarparu toiledau cyhoeddus, gan gynnwys adeiladau cyhoeddus yn sicrhau bod eu cyfleusterau ar gael ac i gwmnïau masnachol nodi mewn ceisiadau cynllunio bod toiledau cyhoeddus yn cael eu darparu.⁴⁵

41. Croesawodd y Pwyllgor farn Dr Sara Hayes', Dirprwy Brif Swyddog Meddygol Dros Dro (Iechyd Cyhoeddus), sef:

---

⁴² Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 73 a 186

⁴³ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 160

⁴⁴ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 56 a 102

⁴⁵ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion p105

“There is a clear case for, at least, exploring the potential for national level action, but also stimulating local level action.”⁴⁶

Ymglyniad Cymunedol

42. Cafodd y Pwyllgor dystiolaeth ysgrifenedig gan Gyngor Cymuned Llanfrynach, yn amlinellu'r profiad o reoli a chynnal a chadw'r toiled cyhoeddus yn y pentref yn dilyn penderfyniad y Cyngor Sir i gau'r cyfleuster.⁴⁷ Yn ôl dystiolaeth y Cyngor Cymuned, cafodd canlyniadau cau'r toiledau cyhoeddus effaith mor niweidiol ar y pentref fel bod grŵp o bobl leol wedi gwirfoddoli i gydweithio i gadw'r cyfleuster ar agor. Mae'r dystiolaeth ysgrifenedig yn esbonio sut mae cyfraniadau'n talu am gost deunyddiau glanhau a sut mae gwirfoddolwyr yn gweithio ar ffurf rota i lanhau'r toiled, gan gael gwared â'r gost o dalu am lanhawr. Yn ôl y cyflwyniadau ysgrifenedig a dderbyniwyd, bu profiad gwirfoddolwyr Llanfrynach yn llwyddiannus iawn ac mae'n dangos sut y gall cymunedau lleol gymryd camau i gadw'u cyfleusterau ar agor.

---

⁴⁶ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol 19 Ionawr 2012, Cofnod y Trafodion para 188

⁴⁷ Y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol, *Ymateb I'r Ymgynghoriad Rhan5 - Cyngor Cymunedol Llanfrynach*, Rhagfyr 2011 [fel ar 15 Chwefror 2012]

Casgliad

---

43. Caiff y dystiolaeth a gasglwyd gan y Pwyllgor Iechyd a Gofal Cymdeithasol ei grynhoi yn y ddogfen hon. Wrth ymgymryd â'r gwaith hwn, aeth y Pwyllgor ati i brofi'r cynnig bod darpariaeth annigonnol o doiledau cyhoeddus yn cael effaith niweidiol ar iechyd cyhoeddus yng Nghymru. Ar sail y dystiolaeth a gafwyd, mae'r Pwyllgor yn bendant o'r farn bod y cynnig yn gywir: mae'r **achos iechyd cyhoeddus** dros ddarpariaeth well o doiledau cyhoeddus yn gryf. Daw'r Pwyllgor i'r casgliad hwn yn seiliedig ar y farn a glywodd - yn glinigol ac yn anghlinigol - o blaid y ddadl y gall diffyg darpariaeth ddigonol o doiledau gael effaith ar iechyd corfforol a meddyliol unigolyn, yn ogystal ag ar iechyd yr amgylchedd ehangach poblogaeth Cymru, gan ddod â goblygiadau iechyd a gwasanaethau cymdeithasol.

44. Wrth ystyried y mater hwn, derbyniodd y Pwyllgor dystiolaeth mewn meysydd a oedd yn gysylltiedig ond nid yn ymwneud yn uniongyrchol â goblygiadau iechyd cyhoeddus o ddarpariaeth annigonnol o doiledau cyhoeddus. Yn arbennig, clywodd y Pwyllgor farn ar rôl awdurdodau lleol o ran darparu cyfleusterau, yr atebion posibl sydd ar gael i wella'r rhwydwaith yng Nghymru, a'r costau sydd ynghlwm â chynnal y cyfleusterau hyn ar draws Cymru. Er bod y Pwyllgor wedi mynegi barn glir ar bwysigrwydd y rhwydwaith toiledau cyhoeddus o ran sicrhau cynnal a gwella iechyd cyhoeddus yng Nghymru, barn y Pwyllgor yw bod angen gwneud rhagor o waith i ddarparu dadansoddiad cadarn o'r ffordd y dylai'r rhwydwaith toiledau cyhoeddus gael ei strwythuro i gyflawni'r amcanion y bwriadwyd iddo'u cyflawni, ac un o'r rheini yw canlyniadau iechyd cyhoeddus digonol.

45. Barn y Pwyllgor yw y byddai'n well i'r mater o ddatblygu'r rhwydwaith hwn gael ei ystyried ymhellach gan y rheini sydd â mwy o arbenigedd mewn materion yn ymwneud â llywodraeth leol, o gofio rôl ganolog llywodraeth leol o ran darparu toiledau cyhoeddus. Cred y Pwyllgor fod y dystiolaeth nid yn unig yn cefnogi'r **achos iechyd cyhoeddus** dros well darpariaeth o doiledau cyhoeddus yn gryf, ond mae hefyd yn tanlinellu'r achos dros ymchwilio ymhellach i **ddarpariaeth awdurdodau lleol** o doiledau cyhoeddus. Gallai'r Pwyllgor Cymunedau, Cydraddoldeb a Llywodraeth Leol ynghyd â'r Gweinidog Perthnasol ymgymryd ag ymchwiliad o'r fath, ond eu penderfyniad hwy fyddai gwneud hynny ai peidio.

Atodiad A – Rhestr o ymgynghoreion

- Comisiynydd Pobl Hŷn Cymru
- Age Cymru
- Senedd Pobl Hŷn Cymru
- Byrddau Iechyd Lleol
- Iechyd Cyhoeddus Cymru
- Cyfadran Iechyd Cyhoeddus
- Anabledd Wales
- Mencap Cymru
- Scope Cymru
- Cymdeithas Toiledau Prydain
- Y Rhwydwaith IBS
- Sefydliad y Bledren a'r Coluddyn
- National Association for Colitis and Crohns Disease
- Y Gymdeithas Cyngor ar Ymataliaeth
- Fforwm Ymataliaeth Cymru Gyfan
- Cymdeithas Gastroenteroleg Prydain
- Sefydliad Joseph Rowntree
- Comisiynydd Plant Cymru
- Plant yng Nghymru
- Un Llais Cymru
- Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru